KI GONDOLKODIK ELVONTAN?

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

Gondolkodni? Elvontan? — Sauve qui peut! Fusson, ki merre lát! Már hallom, amint így kiált fel egy ellenséges zsoldban álló áruló, aki azt hírészteli erről a cikkről, hogy metafizikáról lesz benne szó. Hiszen *metafizika* olyan szó, ahogy *elvont* és majdhogynem *gondolkodni* is olyan szó, melytől mint a pestisestől menekül jószerivel mindenki.

Ám nem olyan vészes a helyzet, mintha itt meg akarnók magyarázni, mi is az, hogy gondolkodni, és mi is az, hogy elvont. A drágalátos világ szemében nincs elviselhetetlenebb, mint a magyarázás. Nekem magamnak is elég szörnyű, ha valaki magyarázni kezd, mert ha muszáj, megértek én magam mindent. A gondolkodásnak és az elvontnak a megmagyarázása itt amúgyis már teljesen feleslegesnek bizonyulna; hiszen éppen mivel a drágalátos világ már tudja, mi az elvont: csakis ezért menekül előle. Aminthogy nem vágyunk arra, amit nem ismerünk, úgy nem is gyűlölhetjük. Nem célunk az sem, hogy a drágalátos világot alattomban megbékítsük a gondolkodással vagy az elvonttal, teszem könnyed csevegés színe alatt becsempészve a gondolkodást és az elvontat, úgyhogy az végül ismeretlenül s hát anélkül, hogy iszonyt keltene, belopakodnék a társaságba, sőt maga a társaság észrevétlenül bevonná, vagy ahogy a svábok mondják, beédesgetné [hereinzäunseln], s aztán e bonyodalom szerzője felfedné, ki ez az egyébként idegen vendég, mármint az elvont, akit az egész társaság más címen jó ismerősként kezelt és elismert. Az ilyen felismerési jeleneteknek, amelyekkel a világot akarata ellenére ki akarják oktatni, az a megbocsáthatatlan hibájuk van, hogy egyszersmind megszégyenítőek, s hogy a fondorkodó némi kis hírnevet akar magának kimesterkedni; úgyhogy ama megszégyenítés és eme hiúság megszünteti a hatást, mert hát az ilyen áron szerzett okulást inkább elutasítják.

Ha ilyen tervet tűztünk volna magunk elé, különben már el is rontottuk volna a dolgunkat, hiszen kiviteléhez az szükséges, hogy a rejtvény kulcsszavát előre ki ne mondjuk. Ez azonban már a címben megtörtént; ha a cikk ilyen alattomos kerülgetéshez folyamodnék, nem lenne szabad a szavaknak itt mindjárt legkezdetben fellépniök, hanem, miként a miniszternek a komédiában, az egész darabban mindvégig felöltőben kellene járkálniok, és csak az utolsó jelenetben gombolhatnák ki a kabátot, hogy felragyogjon alóla a bölcsesség csillaga. A metafizikai felöltő kigombolása itt még olyan jól sem festene, mint a miniszteri felöltőé; amit feltárna, csupán néhány szó lenne, holott a tréfa java voltaképpen az kellene legyen, hogy kiderül: a társaság már rég birtokában volt magának a dolognak; nyeresége tehát végül is csak a név volna, ezzel szemben a miniszter csillaga valami reálisabbat jelent, egy pénzzel teli erszényt.

Azt, hogy minden jelenlevő tudja, mi az a gondolkodás, mi az az elvont, jó társaságban előfeltételezik, márpedig mi ilyenben vagyunk. A kérdésünk csupán annyi: *ki* az, aki elvontan gondolkodik? Szándékunk, mint már említettük, nem az, hogy a társaságot e dolgokkal megbékítsük, megkívánjuk tőle, hogy valami súlyos dologgal foglalatoskodjék, lelkére beszéljünk, hogy könnyelműen elhanyagol olyasmit, ami az ésszel megáldott lénynek rangjához és rendjéhez illő. Sőt, a szándékunk az, hogy a drágalátos világot önmagával békítsük meg e tekintetben, ámbátor nincs éppen lelkiismeretfurdalása ezen hanyagsága miatt, de mégis bizonyos tisztelettel néz, legalábbis belsőleg, az elvont gondolkodásra mint valami magasan állóra, és nem azért fordítja el tőle tekintetét, mert túl sekély, hanem mert túl magas neki; nem azért, mert túl közönséges, hanem mert túl előkelő, vagy megfordítva, mert úgy látja, hogy ez egy espèce, valami különös, amivel az általános társaságban az ember nem kitűnik — mint holmi új cicomával —, hanem amivel éppen — mint szegényes ruházattal, vagy akár dússal is, ha az régi foglalatú drágakövekkel vagy még oly gazdag, de rég divatjamúlt hímzéssel ékes — kirekeszti magát a társaságból vagy nevetségessé teszi magát benne.

Ki gondolkodik elvontan? A műveletlen ember, nem a művelt. A jó társaság azért nem gondolkodik elvontan, mert ez túl könnyű, mert túl alacsony (alacsony nem a külső helyzet szerint); nem üres előkelősködésből, mely úgy tesz, mintha túltenné magát azon, amire nem képes, hanem a dolog belső sekélysége miatt.

Az előítélet és a tisztelet az elvont gondolkodás iránt akkora, hogy finom orrúak itt jóelőre szatírát vagy iróniát szimatolnak; ám olvasói lévén a reggeli lapnak, tudják, hogy a szatírára pályadíj van kitűzve, s hogy ennélfogva inkább azt érdemleném ki és azért versengenék, semmint hogy minden további nélkül már itt előadjam a portékámat.

Tételemhez csak példákat kell felhoznom, melyekről mindenki el fogja ismerni, hogy tartalmazzák azt. Tehát: gyilkost visznek a vesztőhelyre. A köznép szemében nem egyéb ő, mint gyilkos. Hölgyek talán olyan megjegyzést tesznek, hogy az illető erőteljes, szép, érdekes férfi. A köznép ezt a megjegyzést szörnyűségnek találja; mit? egy gyilkos szép? hogy lehet ilyen helytelenül gondolkodni és egy gyilkost szépnek nevezni; nyilván magatok sem vagytok különbek! Ez az erkölcsöknek az a romlottsága, amely az előkelő emberek között uralkodik, teszi talán hozzá a lelkész, aki a dolgok mélyét és a szíveket ismeri.

Egy emberismerő felkutatja e bűnöző pályájának alakulását, történetében, neveltetésében felfedezi apjának és anyjának rossz családi viszonyait, azt, hogy ezzel az emberrel szemben egy enyhébb vétsége miatt valamiféle roppant szigort alkalmaztak és ez elkeserítette a polgári rend ellen, azt, hogy ez az első visszahatás kiűzte ebből a rendből és ennek következtében most már csak bűnözéssel tarthatta fenn magát. — Meglehet, akadnak, akik ennek hallatán azt mondják: Mentegeti a gyilkost! Hisz emlékszem, ifjúkoromban hallottam egy polgármestert panaszkodni, hogy a könyvírók túlságba viszik a dolgot és teljesen ki akarják irtani a kereszténységet és a jóravalóságot; egyikük védőiratot írt az öngyilkosság mellett; borzalom, micsoda borzalom! — További kérdezősködésre kiderült, hogy a „Werther szenvedései"-re gondolt.

Ez az elvont gondolkodás: a gyilkosban nem látni mást, mint ezt az elvontságot, hogy gyilkos, és ezen egyszerű minőség által minden egyéb emberi lényeget eltörölni benne.

Egészen más a finom, érzékeny lipcsei világ. Ez virágkoszorúkkal hintette be és fonta be a kereket és a bűnözőt, akit reá feszítettek. — Ez azonban már az ellenkező elvonatkoztatás. A keresztények persze űzhetnek rózsakeresztességet, jobbanmondva keresztrózsázást, és átfonhatják rózsákkal a keresztet. A kereszt a rég megszentelt bitó és kerék. Elvesztette egyoldalú jelentését, hogy megbecstelenítő büntetésnek a szerszáma, sőt ellenkezőleg, a legmagasabb fájdalom és a legmélyebbre taszíttatás képzetét kelti, a legörömtelibb gyönyörrel és isteni tisztelettel egyetemben. Ezzel szemben a lipcsei, ibolyákkal és pipacsokkal borított kereszt Kotzebue-féle megbékélés, az érzékenység egyfajta léha összeegyeztethetősége a rosszal.

Egészen másképp hangzott, ahogy egyszer egy közönséges öregasszonyt, egy szegényházi nőt hallottam a gyilkos elvonatkoztatását megölni és a gyilkost becsületre feltámasztani. A levágott fejet a vérpadra helyezték, és sütött a nap; de szép is, mondta, Isten kegyelmének napja beragyogja *Binder* fejét! — Nem érdemled meg, hogy a nap rádsüssön, mondják az olyan fickónak, akire megharagszanak. Az az asszony látta, hogy a gyilkos fejére rásütött a nap, tehát még megérdemelte ezt. A vérpad büntetéséből felemelte őt Isten napjának kegyelméhez, nem megbékélést hozott létre ibolyáival és érzékeny hívságával, hanem úgy látta, hogy a magasabb napban felvétetett a kegyelembe.

Mámi, a maga tojása csupa záp! — mondja a cselédlány a kofaasszonynak. Micsoda — feleli ez —, az én tojásom záp? Maga záp! Maga meri ezt mondani az én tojásomra? Maga? Hát nem a maga apját falták fel az útszélen a tetvek, nem a maga anyja szökött meg a franciákkal, nem a maga nagyanyja halt meg a szegényházban — szerezne inkább a cifra vállkendője helyébe egy ép inget; jól tudjuk ám, honnan van ez a vállkendője meg a főkötője; ha a tisztek nem lennének, némelyek most nem cicomálkodnának úgy, és ha a nagyságák jobban néznének a háztartásukra, némelyek a dutyiban ülnének — inkább foltozná meg a lyukas harisnyáját. — Egyszóval a kofa leszedi a keresztvizet a cselédről. Elvontan gondolkodik, s vállkendőjével, főkötőjével, ingével s í. t., valamint ujjaival és más részeivel, apjával és egész pereputtyával is, egyesegyedül e bűntette alá sorolja be őt, hogy a tojásait zápnak találta; tetőtől talpig mindennek rajta ezek a záptojások adják meg a színét, amivel szemben ama tisztek, akikről a kofa szólt — ha ugyan, ami nagyon kétséges, van valami a dologban —, egészen másféléket láthattak meg a leányzón.

Hogy a cselédlányról a szolgára térjünk: sehol sem rosszabb a szolga sora, mint alacsony rendű és kis jövedelmű embernél; és annál jobb a sora, minél előkelőbb a gazdája. A közönséges ember megint elvontabban gondolkodik, előkelősködik a szolga előtt, s a viszonya hozzá: csak mint szolgához; ehhez az egy prédikátumhoz köti magát. A legjobb a szolgának a franciáknál. Az előkelő ember bizalmas a szolgával, a francia még jó barátságban is van vele; ha magukban vannak, a szolga a hangadó, lásd Diderot „Jacques et son maître"-jét, az úr csupáncsak tubákol és az óráját nézi, minden egyebet ráhagy a szolgára. Az előkelő úr tudja, hogy a szolga nemcsak szolga, hanem ismeri a városi újdonságokat, a lányokat, jó terveket forgat a fejében; megkérdezi őt ezek felől, és a szolga megmondhatja, mit tud arról, amiről a gazda kérdezősködik. A francia úrnál a szolgának nemcsak ezt szabad, hanem témákat felvetni is, véleménye lehet és kitarthat mellette, s ha az úr akar valamit, ez nem megy paranccsal, hanem először meg kell győznie a szolgát véleményéről és jó szót kell szólnia avégett, hogy az ő véleménye kerekedjék felül.

A katonaságnál megvan ugyanez a különbség; az osztrákoknál a katonát

meg lehet botozni, tehát söpredék; mert akinek az a passzív joga, hogy megbotozzák, az söpredék. Ily módon a közkatona a tiszt szemében nem egyéb, mint ilyen elvontság: botozható szubjektum, amellyel egy egyenruhás és kardbojtos úr kénytelen leállni; leállni azért, hogy megadja magát az ördögnek. —

(Mannheim Károly,
Lissauer Zoltán és
Kovács Jánosné
fordításainak felhasználásával
szerkesztette
Vértesné Meller Ágnes)